

A 2000. év őszén, Bach halálának 250. évfordulóján adják át a lipcsei Tamás-templom új orgonáját, melyet a marburgi Woehl-cég készített. A hangszer történeti előzményeiről, tervezésének szempontjairól 1998-ban készült tanulmányt a kiadó, Gerald Woehl szíves engedélyével, csekély rövidítéssel adjuk közre. (A szerk.)

A lipcsei Tamás-templom új Bach-orgonája

Christoph Wolff

„Egy valóban nagy és igazán szép orgona” kívántatik a Tamás-templomba

„Világhírű orgonista” — így jellemezte J. S. Bachot fia, Carl Philipp Emanuel és tanítványa, Johann Friedrich Agricola a néhány hónappal halála után keletkezett és 1754-ben Lipcsében kinyomtatott nekrológban. Valóban orgona-virtuózként ismerhették meg a lipcsei polgárok a 27 évig városukban működő Thomaskantor-t és Director musices-t? Az istentiszteletet látogatók ezrei — Bach idejében vasárnaponként több mint 2200 hívő töltötte meg a kettős karzatú Tamás-templomot — hallgatták kantátáit, passióit, és más egyházi zenéjét. De valóban felismerték-e, hogy ez a kántor egyúttal „a legnagyobb orgona- és csembalójátékos, aki valaha létezett”?

Habár Bach a weimari idők óta nem töltött be hivatalos orgonista állást, mégis rendszeresen hangversenyezett lipcsei éve alatt. Az idevágó adatok kivétel nélkül távoli helyeken adott koncertekre vonatkoznak, köztük előfordul Kassel, Berlin és többször Drezda. Ott különösen a Sophien- és a Frauenkirche Silbermann-orgonáin adott nagyszerű hangversenyeket — nyilvánvalóan „mindenki legnagyobb csodálatára”, amint egy drezdai újság írta 1731-ben. Bach lipcsei orgonakonzertjeiről azonban csak néhány valószínűsítő adat áll rendelkezésünkre. Így nehezen képzelhető el, hogy Bach harmadik évi kantáta-sorozatában a nagyszabású szimfóniák orgonaszólamát nem maga játszotta volna és így a vezénylést első helyettesének ne engedte volna át. Ezeknek az igényes, azonban lazább szövésszerű részeknek az előadására épp elegendőek voltak a még a XVI. századból származó nagyorgonák a Tamás- és Miklós-templomban. Semmiféle modernizálás nem történt a hárommanuálos (felsőmű, mellmű, hátpozitív és pedálmű), 35–36 regiszteres hangszereken, csak javítások, bővítések, illetve karbantartás. Ezek az orgonák, amelyek istentiszteleti gyakorlatra bizonyítva több mint elegendőek voltak, az orgonakonzertekre — amelyeken Bach improvizálhatott és a legújabb műveit bemutathatta — elképzelhetően alkalmatlannak bizonyultak.

Az egyetlen, valóban nagy lipcsei orgona, amely Bach minden igényét ki-
 elégítette, az Egyetemi templomban állt; Johann Scheibe építette 1716–1717-ben.
 1717-ben Bach, aki akkor még Köthenben működött *Kapellmeister*-ként, az egyetem
 igazgatójának felkérésére megvizsgálta és átvette ezt a hárommanuálos orgonát
 (53 regiszter — főműre, mellműre, oldalsóműre és pedálra felosztva). Csak ez
 a hangszer lehetett az, amelyet rendszeresen használhatott, ezen tanította lipcsei
 tanítványait és némelykor bizonyára nyilvánosan is játszott rajta. Eltekintve a Bach
 által külön a koncertezés céljaira bevezetett rendezvényektől, talán adódtak zenei
 lehetőségek az egyetem negyedévenkénti bünbánati napjain is —amelyeknek
 zenéjét ő határozta meg— vagy egyéb különleges események alkalmával. Ide
 számít az 1727. októberi akadémiai gyászünnepség Christine Eberhardine vá-
 lasztófejedelem és királynő elhunytakor, amelyen Bach a 198-as jegyzékszámú,
 nagyszerű Gyászódát adta elő. Elképzelhető, hogy bevezetőként Bach az ebben
 az időben keletkezett (esetleg erre az eseményre komponált?) BWV 544-es h-moll
 prelúdium és fúgát játszotta. Továbbá: az Egyetemi templom orgonáján kívül
 hol próbálhatta volna ki például egy olyan művét, mint a *Clavierübung III.*
 része (1739)? Mindenesetre a konkrét bizonyíték hiányzik Bach lipcsei orgona-
 játékáról. A nekrológ szerint azonban „gyakran sajnálkozva említette, hogy soha
 nem volt ... egy valóban nagy és igazán szép orgonája állandó használatra.”
 Ahogy az arnstadti, mühlhauseni és weimari orgonák nem elégítették ki igé-
 nyeit, úgy nyilvánvaló, maga a Scheibe-orgona is hagyott maga után kívánni-
 valókat Bach számára.

Ma már nem létezik egyetlen Bach korabeli orgona sem Lipcsében. Egyik
 főtemplomnak (Tamás- és Miklós-templom) a belseje sem felel meg az egykori
 állapotnak; az Egyetemi templomot —a kommunista rendszer egyik bűneként—
 földig rombolták. A Tamás-templom nagy Sauer-orgonája nem Bach, sokkal
 inkább Karl Straube hangszere. Az újabb, Schuke-orgona pedig nem több egy
 Bach zenéjének megfelelő előadására szolgáló szükséghangszernél. (Ezt az or-
 gonát 1999-ben már le is bontották [*a ford.*]). A Tamás-templomba most épülő
 62 regiszteres, új második orgona előképe diszpozíciójában és szerkezetében
 az Egyetemi templom történeti Scheibe-orgonája — anélkül azonban, hogy má-
 solatról lenne szó. Ez csupán annyit jelent, hogy egy Bach idejében keletkezett
 koncepciót iránymutatóként fogadunk el. További életrajzi és organológiai táv-
 latokat nyit meg az a tény, hogy az új hangszer egyúttal a nagybácsi, Johann
 Christian Bach által tervezett Stertzing-orgona mintájára ki is bővül. A hangszer
 —korának legnagyobb türingiai orgonájaként— abban az eisenachi templomban
 állt, amelyben J. S. Bachot megkeresztelték.

Tudjuk, Bach soha nem számított arra, hogy a Tamás-templomba maga ké-
 szítsen egy új orgonatervet. Hiábavaló töprengés lenne arról beszélni: Bach mit
 tett volna, ha... Kár tehát azon fáradoznunk, hogy „Bach-orgonát” építsünk,
 mert senki sem tudja, hogy egy ilyen hangszer hogy nézhetett volna ki. Gyanít-
 hatóan maga Bach lett volna az első, aki a „Bach-orgona” elképzelése ellen
 hevesen tiltakozott volna. Amit ő egész életében kívánt, az nem több és nem

kevesebb, mint „egy valóban nagy és igazán szép orgona”. Ha a jövőben egy ilyen orgona — amely hasonlít Bach egykori Egyetemi templombéli „munkahangszerére” — a lipcsei Tamás-templomot díszítheti, akkor azt joggal nevezhetik majd Bach-émlékorgonának.

Gerald Woehl

A templom

A templom keleti része és a hosszúkás szentély a XII. században épült. 1482-től 1496-ig épült a késő gótikus csarnoktemplom, s mindkettő máig megmaradt. Jellemzőek a karcsú oszlopok, amelyek a templomot egy középhajóra és két ugyanolyan magas oldalhajóra tagolják. Az egész teret felülről összefogó egységes hálóboltozat és a három oldalon körbefutó reneszánsz karzat kitűnő akusztikájú tágas teret hoz létre. Az egykori barokk belső kiképzés nagyrészt megsemmisült. A szentélyben található késő gótikus szárnyas oltár az egykori Egyetemi templomból való. A templomhajó belső kiképzése egységesen XIX. századi. A hajó eleje a prédikálásra szolgál, ebben egy második (az elsőre merőlegesen felállított) oltár és a szószék található. Mintegy ezerötyszáz ülőhely van a sűrűn épített padokban, egy részük szintén keresztben lett elhelyezve.

A nyugati karzat szolgál az énekes fiúk részére. Itt áll a későromantikus Sauer-orgona, amely 1889-ben épült, hárommanuálos, pedálos, 63 regiszteres hangszer. 1908-ban Karl Straube javaslatára 88 regiszteresre bővítették és hangterjedelmét a'''-ig növelték. A 30-as években néhány neobarokk regisztert építettek be. Az 1988 utáni restaurálások során visszatértek az 1908-as bővített állapothoz, a munkálatokat először a Sauer-cég (Frankfurt an der Oder), majd Christian Scheffler üzeme (Sieversdorf) végezte. A megőrzött pneumatikus orgona csodálatos képviselője a „lipcsei iskolá”-nak, amelyet Max Reger és Karl Straube neve fémjelez.

A templomot J. S. Bach tette világhírűvé. 1723 és 1750 között működött itt *Thomaskantor*-ként, és itt szolgált a híres, *Thomanerchor* néven ismert fiúkórus is. A Mendelssohn által elindított Bach-reneszánsz óta ez a legjelentősebb Bach-émlékhely, és 1949 óta Bach nyugvóhelye is. Karl Straubéval alakult meg a „lipcsei iskola”, amely neves orgonistákkal dicsekedhet. A templom, a hettente felhangzó motettákkal és kantátákkal generációk óta az egész világról vonzza látogatóit.

Az új orgonaterv célkitűzése — egy nagy, valóban szép, méltóságteljes hangzású, egyéni hangszínekben gazdag Bach-orgona

A Tamás-templom orgonistája, Ullrich Böhme jelölte meg az új hangszer főbb jellemzőit: a cél egy XVIII. századi középnémet stílusban készült orgona elkészítése. A hangszernek elsősorban a Bach-művek interpretálására kell alkalmasnak lennie. Az új Bach-orgona külsejéhez és hangzásához egy korabeli homlokzati rajz, illetve egy diszpozíció szolgál mintául. Ezek a hangszernek nem maradtak fenn, de valaha közülük volt Bachhoz. Így Bach után 250 évvel lehetséges az ezredforduló szemszögéből megépíteni egy korabeli hangszert, mely a sokrétű bachi orgonás életmű előadására és kísérő hangszerként is szolgál.

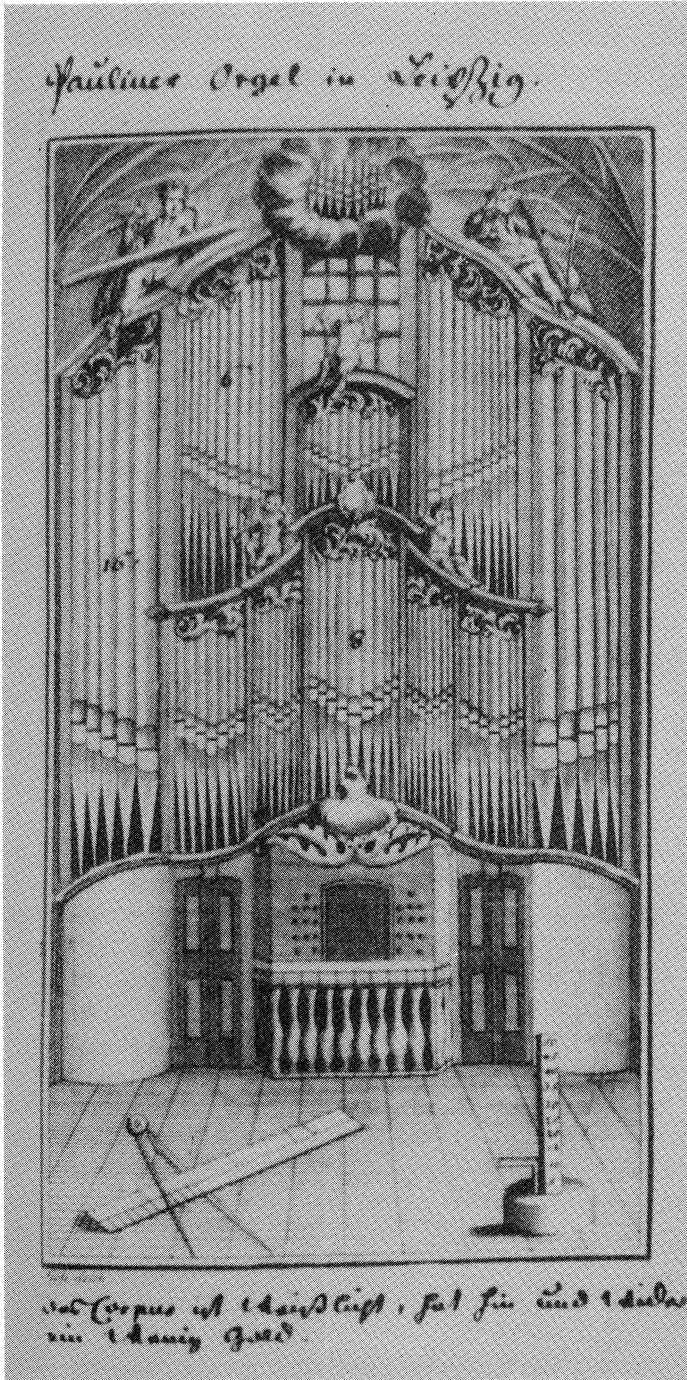
Ullrich Böhme az alábbiakat ajánlotta megfontolásra.

A külső megjelenés számára meghatározó lehet:

- 1) egy metszet a Tamás-templomból Johann Kuhnau idejéből — háttérben árnyékszerűen egy reneszánsz orgonahomlokzat látszik a Tamás-templomból;
- 2) a Tamás-templom egykori orgonájának homlokzati rajza az 1770-es átépítés után; ez nem mutat semmiféle azonosságot az említett metszeten árnyékszerűen megjelenített orgonával. A rajz egy tipikus XVIII. század végi orgonahomlokzatot ábrázol;
- 3) a lipcsei Egyetemi templom egykori orgonájának homlokzati képe — a kézírásos bejegyzésekkel ellátott metszet Johann Andreas Silbermann hagyatéka. A hárommanuálos orgonát elkészülte után 1717-ben Bach vette át, később, lipcsei éveiben többször játszott is a hangszeren (*ld. ábra*).

Az új orgona hangzását az eisenachi György-templom hangszerének Johann Christoph Bach (1642–1703) által készített diszpozíciója és későbbi változtatási javaslatai határozzák meg. J. Chr. Bach városi orgonista volt a György-templomban, ahol J. S. Bachot keresztelték. A hangszer építésével 1698-ban Georg Christoph Stertzinget bízták meg; 1707-ig, a hosszú építési idő alatt és után, az orgonát hangzásában kiegészítették, megváltoztatták, különböző regisztereit az orgonán belül áthelyezték.

Az orgonaépítéssel Thüringiában J. S. Bach idejében. Thüringiában a XVII. század végén és a XVIII. század első felében kitűnő zenészek, komponisták és hangszerkészítők működtek, zenei és hangszerépítészeti jelentőségük messze határon túl terjedt, és az orgonastílust erőteljesen befolyásolták. A szerzteágazó Bach-család és a korabeli orgona- és hangszerépítészet kölcsönösen hatottak egymásra. Ebben az időben az orgona- és hangszerismeret kiemelkedő személyisége az erfurti Jakob Adlung volt. Musica Mechanica Organoedi című kétkötetes

A lipcsei Egyetemi templom egykori barokk orgonájának homlokzata.

műve ma felbecsülhetetlen értékű a tüüingiai és a középnmemet orgonaépítészeti kutatásában, valamint az orgona hangzásának megjelenítésében.

J. S. Bach korának orgonaépítói. Négy középnmemet orgonaépítőt kell itt megnevezni, akik jelentősök az új Tamás-templombeli Bach-orgona koncepciója szempontjából:

- 1) Georg Christoph Stertzing György-templomi hangszere és annak hangzásvilága az ifjú Bachra hatott;
- 2) Heinrich Nikolaus Trebs J. S. Bach diszpozíciója szerint készített egy orgonát Bad Berkába. E kétmanuálos orgona zseniális zenei koncepcióját, a bad homburgi Megváltó-templomban 1990-ben ismét megvalósították;
- 3) a mühlhauseni Johann Friedrich Wender a legjelentősebb középnmemet orgonaépítők közé tartozik. J. S. Bachhal többször dolgozott együtt. Ő építette 1701–1703 között az arnstadti Bonifác-templom orgonáját, és bővítette, illetve némileg megváltoztatta 1708–1709-ben a mühlhauseni Szent Balázs-templom orgonáját Bach javaslatai alapján, aki ezekben az időkben volt e templomok orgonistája. Wender 1725-ben egy Posaune 32'-t épített be az eisenachi Stertzing-orgonába. Mühlhauseni műhelyével többször dolgozott a szomszédos Hessenben, ahol néhány tanítványa letelepedett és hangszerekkel messzemenően meghatározták a kelet-, észak- és közép-hesseni orgonaépítészeti;
- 4) Zacharias Hildebrandt Bach lipcsei időszakának hangszerkészítő egyéniségei közé tartozik. A naumburgi Vince-templom nagyorgonájának átépítése jelzi egy nagy korszak lezárását.

A Tamás-templom új Bach-orgonájának diszpozíciója az eisenachi György-templom egykori orgonájának és további változtatásainak máig megmaradt levéltári forrásaiból született. Néhány tervezett, de részben meg nem épített vagy más manuálra áthelyezett regiszter bekerült a lipcsei tervbe, ezeket lábjegyzetben jelöltük a diszpozícióban (ld. alább!). A diszpozíció megtervezésében ezen kívül az orgonát építő Stertzing röviddel az építés utáni, illetve Andreas Silbermann (Straßburg) és Johann Adam Östreich (Oberbimbach bei Fulda) későbbi feljegyzései játszottak szerepet. Silbermann az orgonához mintegy 30 évvel elkészülte után látogatott el, és részletes leírást készített róla (ld. Marc Schaefer: *Silbermann-Archiv*. 1994. 149–153). Östreich orgonaépítő 1809-ben, körülbelül 100 évvel a hangszer elkészülte után készített róla szakvéleményt.

Az eredeti építési állapothoz képest még J. S. Bach életében történt változtatások szintén befolyásolták a Bach-orgona tervét, ezek is a lábjegyzetben lettek megjelölve.

Az orgona *hangolási magasságának* a Bach idejében használatos Chortonon (466 Hz, fél hanggal magasabb a mainál) kell lennie, és a hangszernek a ma ismét felelevenített történeti előadói gyakorlat magasságán, a *Kammertonon* is (415 Hz, fél hanggal alacsonyabb a mainál) játszhatónak kell lennie.

A Bach-orgona koncepciója

A Bach-orgonát az északi oldalkarzat nyugat felőli hatodik pillérközében, az ablak teljes magasságában célszerű felállítani, a második oltárral és a szószékkel közel szemben. Innen jól hallható lesz a szentélyben is. Egy tengelyen helyezkedik el a szemben lévő Bach-émléklablakkal valamint a közvetlenül a templom előtt álló Bach-émlékművel, és ezáltal a Bach-émlékművet zenei értelemben beemeli a Tamás-templomba.

Külső megjelenés. A hangszer külseje a lipcsei Egyetemi templom egykori orgonájának rajzban fennmaradt barokk homlokzatára hasonlít. Az Egyetemi templom e hangszere és az eisenachi György-templom orgonája között bizonyos azonosságok találhatók. Stílusában mindkettő azonos korból származik és műveik is hasonlóak: alsómű (ill. echómű, „Unterwerk”), főmű („Hauptwerk”), mellmű („Brustwerk”) és a nagy pedálmű, azonkívül a diszpozíciókban is vannak azonosságok. Figyelemre méltó, hogy a Tamás-templom gyönyörű szárnyas oltára is az Egyetemi templomból származik.

A Tamás-templom adottságainak és a négymanuálos diszpozíciónak megfelelően egy felsőművet („Oberwerk”) építettek még ehhez, és a szekrényzet méreteit és arányait a Tamás-temploméihez igazították. A külső formának, a barokk tagoltságú, közép felé koncentrálnódó háznak a hangszer nyelvezetét —a barokk hangot— kell a látványban tükröznie.

A részletek modern kidolgozásúak, mint például a sípok feletti nyílások fényvisszaverő lezárása, vagy az orgona közepeként és megkoronázásaként készült Bach-embléma és *Soli Deo Gloria* felirat. A fa részek színezettek, ezüstözöttek és fényezettek. Mindez jelzi, hogy az orgona mai alkotás. Építészeti megjelenésében a Bach-zene ismertetőjegyei tükröződnek vissza: belső törvényszerűségek, világos arányok és a számszimbolika. Emellett az orgona folytatója annak a zenei hagyománynak is, amelyben a Tamás-templom muzsikusai mindig is reflektáltak a jelentre.

Az orgona hangzásvilága. Bach orgonás zeneszerzői tevékenységének legnagyobb része lezárult, mielőtt Lipcsébe érkezett. Orgonastílusát elsősorban Tübingia, a szerteágazó zenész Bach-család otthona határozta meg, ahol felnőtt és ahol később, Arnstadtban, Mühlhausenben és Weimarban orgonistaállásokat is betöltött. Fiatal éveiben lüneburgi tartózkodása, valamint Buxtehudehoz és Reinckenhez Lübeckbe, illetve Hamburgba tett tanulmányújtjai befolyásolták, melyek során különösen az ottani orgonák hatalmas pedálművei lehettek rá hatással. A Bach-család intenzíven foglalkozott az orgonával általában —és különösképp az eisenachi György-templom orgonájával—, s ez bizonyára maradandó hatással volt a fiatal Bachra. A diszpozíció, a gazdagon kiépített pedálmű valamint a hangszínek sokfélesége orgonastílusához valamennyi szükséges feltételt megteremtették. 32 lábás pedálregisztert Bach kisebb orgonákon is megkövetelt, például Lahm im Itzgrundban, ahol rokoni kapcsolatok révén szerepelt tanácsadóként, vagy a weimari vártemplomban. Vajon ő indítványozta a Posaune 32' utólagos beépítését az eisenachi orgonába?

A diszpozíció:

<i>I., Brustwerk</i>		<i>II., Hauptwerk</i>		<i>III., Oberwerk</i>	
Grob Gedackt ¹	8'	Bordun	16'	Quintaden	16'
Klein Gedackt ²	4'	Principal ⁹	8'	Principal ⁹	8'
Principal ⁹	2'	Violdagamba	8'	Gemßhorn	8'
Super Gemßhörlein ³ 2x		Rohrflöth	8'	Gedackt	8'
Quint-Sexta ⁴ 2x		Quinta	6'	Flauta doux ¹⁷	8'
Sieflit	1'	Octav	4'	Octav ⁹	4'
		Nassatquint ¹⁵	3'	Hohlflöth ¹⁸	4'
		Queerflöth ¹⁹	2'	Hohlquint	3'
		Superoctav	2'	Plockflöth	2'
		Sesquialtera ⁵ 3x		Superoctav	2'
		Mixtur 6x		Sesquialtera ⁶ 3x	
		Cimbel 3x		Scharff 4x	
		Fagott ¹⁶	16'	Vox Humana	8'
		Trombetta	8'	Hautbois ²⁰	8'

¹ fából

² fémből

³ C 2 1 1/3

⁴ C 1 1/3 4/5

c¹ 2 2/3 1 3/5

⁵ C 2 1 1/3 4/5

c⁰ 4 2 2/3 1 3/5

⁶ C 2 1 1/3 4/5

c¹ 2 2/3 2 1 3/5

⁷ C 2/3 1/2 2/5

c⁰ 1 2/3 2/5

c¹ 1 1/3 1 4/5

c² 1 3/5 1 1/3

⁸ kvintáló, kissé bő, erőteljes hang

⁹ részben a homlokzatban

¹⁰ csövesfuvola, 2 soros

¹¹ Wender orgonaépítő által utólag beépítve; az új Bach-orgonában a Posaune 16-tal kombinált, saját mélyoktávval

¹² fatölcsérekkel

¹³ regálmenzúra, teljes hosszúságú tölsér, átható szólisztikus nyelvjáték

¹⁴ az orgonaház aljában, indirekt megszólalású

¹⁵ a basszusban csövesfuvola, tenor fekvéstől nyitott

¹⁶ J. Chr. Bach ide egy Fagott 16-ot tervezett, ami nem készült el

¹⁷ g⁰-tól 2 soros, lebegőre hangolt átfújó fuvola

¹⁸ nyitott, bő

¹⁹ nyitott, átfújó

²⁰ J. Chr. Bach ide egy Hautbois 8'-t tervezett, ami nem készült el

²¹ fából, keskeny ajakszélesség, nagyon visszafogott hang

²² kvintáló, kissé bő, visszafogott hang

²³ átfújó vonós

²⁴ regálmenzúra, 2' hosszú tölsér, az Hautbois-nál világosabb hang; az Echóművön lévén: visszafogott, finom hangzás

²⁵ kétféle hangmagasságban

IV., *Unterwerk*¹⁴

Barem ²¹	16'
Still Gedackt ²¹	8'
Quintaden	8'
Principal	4'
Nachthorn ²²	4'
Spitzflöth	4'
Spitzquint	3'
Schweitzerflöth ²³	2'
Octav	2'
Rauschquint	1 1/2'
Superoctävlein	1'
Cimbel ⁷ 3x	
Regal ²⁴	8'

Pedal

Großer Untersatz	32'
Principal	16'
Violon ¹	16'
Sub Bass	16'
Octav ⁹	8'
Gedackt ¹	8'
Quintaden ⁸	8'
Superoctav	4'
Bauerflöth ¹⁰	1'
Mixtur 6x	
Posaun Bass ¹¹	32'
Posaun Bass ¹²	16'
Trombet	8'
Cornet ¹³	2'
Glockenspiel ²⁵	

2 Zimbelstern, madárhang

A játszótraktúra függesztett mechanikával készül, a regisztertraktúra szintén mechanikus.

Kopulák: II+III, II+IV, I+IV, P+II; a manuálkopulák mechanikusak, a pedálkopula szelepkopulaként működik.

A hangmagasság *Kammertonra* mechanikus traktúrakopulával váltható át, egyszerre az egész orgonára kiterjedően, (a rendes kopulák szükség szerint működtethetők).

A szélellátás ékfűvőkkel biztosított, melyek a karzat dobogója alatt vannak elhelyezve; mindegyik mű azonos nyomású, de a pedálmű szélellátása le is választható a manuálokéről. Minden művön külön-külön szélelzáró és tremoló működik.

A hangterjedelem *Chorton* magasságon a manuálokon C–e''', a pedálon C–e'; *Kammerton* magasságon a manuálokon C–f''', Cis nélkül, a pedálon C–f', Cis nélkül.

A hangolás Neidhardt városi temperatúrája szerint készül.

Johann Christoph Bach hangilag sokrétű diszpozíciója (1698) számunkra ma fölöttébb érdekes, zenei szempontból pedig felfedezésnek számít. Elsősorban erőteljes plénókat nyújt, olyanokat, mint amilyenek Gottfried Silbermann orgonáin —például Freibergben— vagy a naumburgi Hildebrandt-orgonán hallhatóak. A diszpozíciós tervben a tercsorok —az echómű kivételével— finom érzékkel le lettek választva a mixtúrákról, így egyrészt mindkét szász orgona világos, pompás *organo pleno*-hangzása megvalósítható. Másrészt az egyes manuálokon egészen különböző menzúrákkal megépített sesquialterák a principálokhoz és mixtúrákhoz hozzáadva azt a színes, világító orgonahangot

eredményezik, amelyik például a Trost-orgonákat jellemzi, ahol a terc-mixtúrák dominálnak. A méltóságos és a fényességes jelleg a hangszeren különösen megjeleníthető lesz: az orgona *Chorton* hangmagasságban, egy fél hanggal magasabban szól majd, mint az ma általános; mindkét főbb manuál, a főmű és a felsőmű alapját egy-egy principál 8', illetve egy Bordun 16' és egy Quintade 16' képezi. Ezzel szemben a pedálmű rendkívüli mélységű: két 32'-as —egy *Untersatz* és egy *Posaunenbaß*— valamint négy, egészen különböző hangkarakterű 16'-as található rajta. A Bach-művek megrendítő nagysága a sokszoros mixtúrákig és cimbelelőig terjedő széles sávban találhat megfelelő hangzásbeli kifejezést.

A diszpozíció lényegi eleme az egyes hangszínek sokfélesége, amellyel kifejezhetők a Bach-zene elementáris affektusai: a fanyarság és kedvesség, a fanfárszerű és az éneklő, a megrázó nagyság és a csendes szomorúság, a heves ragaszkodás és a szelídség, a szenvedélyesség és az oldott derűltég, a fájdalom vagy a vágy szemben az örömmel és ujjongással, a most és a látomás pillanata, a földi nehézség és a bepillantás a túlvilágra. Olyan keresztné, amelyek képesek a szenvedést, a halált és a feltámadást, minden keresztény gondolkodásának és cselekvésének középpontját művészileg ábrázolni, úgy, ahogy ezt a Bach-kantátákból, passiókból és oratóriumokból ismerjük.

A bachi orgonaművek adekvát előadása elsősorban sokféle egyéni hangszínt, egy érzékeny, mindent közvetítő játszótaktúrát, és mindig helyesen reagáló levegőellátást igényel. Csak ennek a háromnak zenei egymásba kapcsolódásában bontakozhat ki a maga teljességében a bachi orgonazene — a bensőséges párbeszéd lelkünk és a Lélek között.

A Tamás-templom Bach-orgonájának alapja tehát Johann Christoph Bach zenénélis diszpozíciója egy nagy, méltóságteljes orgonára az abban a korban szenzációs hangterjedelemmel. Speciális feladatának betöltése, Bach zenéjének az interpretálása miatt a hangszer nem sorolható be egy meghatározott hangszer-típusba, mivel a bachi zene egyetemességét kell ábrázolnia, annak minden zenei kifejező eszközével és hangj sokféleségével.

A *Chorton*ra hangolt orgona Bach orgonazenéjét teljes monumentalitásában és pompájában kelti életre. De a Bach-orgona igény szerint —például kantáták előadásához— kantáta-zenekar színességű teljes regiszterpalettájával egy egész hanggal lejjebb, *Kammerton*-hangolásban is játszható. A Tamás-templom zenéje a jövőben így olyan lehetőségeket teremt, amelyek egyedülállóak a világon.

Fordította Sirák Péter

(A lipcsei Tamás-templom új Bach-orgonájának homlokzati rajzát lásd lapunk jelen számának 404. lapján! *A Szerk.*)